
En Els reptes ètics de la intervenció social. I Simposi d'Ètica Aplicada a la Intervenció Social, pp. 68-79. Per Daniel Innerarity.

El futur de les societats democràtiques. Una teoria de la justícia intergeneracional*

Els éssers humans hem de relacionar-nos amb el nostre futur si volem fer operacions que vagin més enllà del moment present. Això val també per a les societats, que han de tenir un tracte intel·ligent amb el seu futur, si és que volen que disposicions col·lectives com la previsió i l'anticipació, o emocions públiques com l'esperança i el temor, els desigs i les expectatives, siguin articulades d'una manera raonable. Les dificultats actuals de la societat, a l'hora de pensar-se ella mateixa en termes de finalitat i promesa col·lectiva, posen de manifest precisament que el futur no està ben atès, sobretot el menys immediat i pròxim, és a dir, el futur en sentit propi. Però si la política té alguna justificació que la distingeix de la mera gestió és perquè tracta de governar aquell futur menys visible però no menys real i en el qual es juga el més important. La qüestió decisiva és saber si les nostres democràcies són capaces d'anticipar possibilitats futures en un context de gran incertesa, si estan en condicions d'elaborar projectes i tensar el temps social, d'articular intergeneracionalment la societat, actuant en aquestes «ombres del futur» (Axelrod, 1984) amb criteris de legitimitat i responsabilitat.

Aquesta dificultat de relacionar-se amb el propi futur és una de les causes que expliquen el triomf de la insignificança en les actuals democràcies mediàtiques, la nostra insistent distracció sobre el curt termini. I pot ser que una reintegració del futur en l'activitat política sigui un element de transformació i innovació de la vida democràtica.

1. La tirania del present

Una de les conseqüències de la tantes vegades proclamada crisi de la idea de progrés consisteix en el fet que el futur es torna problemàtic i el present s'absolutitza. Ens trobem en un règim d'historicitat en el qual el present és amo i senyor absolut. És la tirania del present, és a dir, de la legislatura actual, el curt termini, el consum, la nostra generació, la proximitat... És l'economia que privilegia la lògica financera, el benefici davant la inversió, la reducció de costos davant la cohesió de l'empresa. Practiquem un imperialisme que ja no és espacial sinó temporal, del temps present, que ho colonitza tot. Hi ha una colonització del futur que consisteix a viure a costa seva. Un imperialisme del present que absorbeix i parasita el temps futur. Bertman (1998) l'ha anomenat el poder de l'ara, aquell present no compromès amb cap altra dimensió del temps, que substitueix el llarg termini pel curt, la durada per la immediatesa, la permanència per la transitorietat, la memòria per la sensació, la visió per l'impuls.

La intensificació del moment present i la pèrdua de rellevància del futur són dos fenòmens correlatius. Exigim al present el que no estem en condicions d'esperar de l'avenir. La «societat de satisfacció immediata» (Schulze, 1992) imposa una temporalitat de curta perspectiva. Aquest presentisme es fa visible en totes les esferes de la cultura, també en la política, convertida en una carrera després de la immediatesa dels sondeigs, en una espècie de lògica just in time, presa del consum, de la publicitat i dels mitjans.

Hi ha la sospita raonable que la política democràtica és sistemàtica i problemàticament fixada en el present. Quines són les raons d'aquesta focalització autista en el present? Podrien sintetitzar-se en unes de tipus estructural, derivades de l'acceleració del temps social; la periodització electoral; el règim de la demoscòpia i el

comportament dels electors; les tendències demogràfiques, i la pressió organitzada dels interessos.

D'entrada, les societats democràtiques tenen unes dificultats estructurals a l'hora de tenir en compte el futur perquè l'acceleració del temps social en dificulta la percepció i anticipació. Tot increment de la velocitat va acompanyat d'una disminució proporcional de l'abast de la visió. L'acceleració produeix la seducció d'acostar el futur, però realment l'elimina com a dimensió estratègicament configurable. En la mesura que l'acceleració tendeix a anul·lar el temps d'espera, dels períodes per pensar i reflexionar, el temps llarg de l'estratègia resulta impossible. El pensament i l'acció transformadora es basen en la confiança que el futur és una mica configurable per l'home. Ara bé, amb l'establiment d'una instantaneïtat i simultaneïtat global, aquest tipus de futur és desplaçat per un present veloç entès com a focus exclusiu de gratificació i interès. És una de les raons d'aquesta dissociació entre el futur que hauríem de tenir en compte i el que realment entra en les nostres consideracions: mentre que la repercussió de les nostres accions arriba fins i tot a futurs molt llunyans, la nostra perspectiva i ocupació continuen reduïdes a l'àmbit operatiu del present.

Un altre dels motius d'aquesta reducció de l'horitzó d'atenció té el seu origen en el fet que els períodes electorals structuren la mesura temporal de la democràcia representativa. Les regles que confereixen poder als governs ho fan per un període determinat, de manera que cada quatre anys, en general, una contesa democràtica decideix qui perd i qui guanya. Aquest ritme elemental determina la tendència de les estratègies polítiques a concentrar-se en l'objectiu de no perdre el poder o de guanyar-lo. Això és una cosa que limita l'espai de joc de la política, en la mesura que obliga a un tractament dels problemes

segons el termini temporal de les legislatures. Els problemes són gestionats de tal manera que millorin —o, almenys, no empitjorin— les possibilitats de governar en la pròxima legislatura. Tots els problemes que no s'adaptin a aquestes condicions són tractats de manera dilatòria o afrontats quan no queda cap més remei.

Aquesta actitud restringeix l'abast de l'interès general a l'interès electoral i simplifica la sobirania política reduint-la a la sobirania dels electors. L'interès general no és sols la voluntat concreta dels electors, sinó també una realitat intertemporal, l'únic que pot justificar projectes a llarg termini, mesures que no vagin encaminades tant a resoldre com a configurar inversions o acords estructurals, els grans projectes en matèries com l'educació, les infraestructures, el sistema de pensions, la política energètica, la reforma de les administracions... Per atendre aquests assumptes i altres de similars es requereix una altra configuració de la voluntat política i en un altre registre temporal que complementi el ritme electoral.

Podem advertir altres motius per explicar la tirania del present en la mateixa naturalesa de la demoscòpia i el comportament electoral. Els éssers humans (també els electors, sens dubte) tendim a descomptar el futur en els càlculs que fem. L'important és el que afecta l'aquí i l'ara. La importància es dilueix a mesura que ens allunyem del present immediat. Descomptar el futur no és una cosa completament irracional tenint en compte la doble incertesa que tenim respecte d'ell: no coneixem el futur i no sabem si viurem en ell.

Els electors descompten el futur d'una doble manera: en primer lloc, perquè és futur i no present; en segon lloc, perquè i en la mesura que es tracta del futur d'altres. Aquest doble descompte s'imposa

d'una manera inexorable. En la confrontació democràtica es competeix únicament per l'aprovació dels qui voten aquí i ara, no dels qui puguin fer-ho en el futur, encara que puguin ser-ne els principals afectats. Ara bé, si les institucions democràtiques tenen alguna funció és precisament ampliar el nostre horitzó de consideracions introduint-hi algun tipus de referència al futur absent, fer visible que els nostres càlculs, a causa de l'intens entrellaçament temporal que caracteritza una societat dinàmica, ni tan sols no calculen bé el present quan no prenen en consideració el futur. De la mateixa manera que la globalització ha suprimit l'autosuficiència dels espais, també va portar a desabsolutitzar la dels temps.

Hi ha també raons demogràfiques que contribuirien a explicar aquest fenomen que ara analitzem. Augmenten contínuament els electors de la tercera edat, de manera que aquest grup exercirà en els pròxims decennis un poder dominant en l'electorat. Com a electors, aquest grup tendeix a introduir en els seus càlculs la quantia i seguretat de les seves pensions, una orientació cap al futur que no és precisament aquesta consciència de responsabilitat en virtut de la qual es té en compte el dret dels altres davant el present.

Una última raó de la nostra focalització en el present té a veure amb la mateixa configuració de l'espai democràtic i les possibilitats de pressió dels interessos. En els processos democràtics, no sols actuen electors i elegits, d'acord amb criteris de legitimitat estricta; és un espai obert també al desplegament de qualsevol força social que estigui en condicions de fer-se valer, és a dir, sobretot aquells interessos organitzats i capaços de generar conflicte. Però és que a més la democràcia contemporània resulta especialment vulnerable als grups de pressió. La pràctica política habitual, que intenta anar acomodant els interessos de les clienteleles particulars, en comptes

d'emprendre les grans reformes socials, tendeix a decidir a cop de pressió immediata. I no hi ha lobbies que articulin els interessos dels absents o, simplement, els interessos futurs.

Estem davant d'una tendència inexorable o es percep algun signe que indica que hem notat l'esgotament d'aquest model de política bolcada sobre el present? És cert que ha crescut la sensibilitat pels problemes del futur, per la justícia intergeneracional. Una bona prova d'això és l'espectacular carrera del concepte de sostenibilitat. D'alguna manera el camp de forces de la societat pluralista s'ha modificat amb la irrupció d'aquesta nova sensibilitat que ja ha donat lloc a la formació de grups que combaten en nom d'un futur desitjable. Però la política insisteix encara en solucions que descarreguen el present i sobrecarreguen el futur, la qual cosa pot veure's en àmbits com la política pressupostària, la política social i mediambiental.

En la política pressupostària, hi continua havent la tendència a finançar una bona part de les despeses no amb impostos sinó mitjançant l'endeutament. Davant això hi ha intents de fer pressupostos equilibrats, com per exemple les regles d'estabilitat dels estats membres de la Unió Europea amb motiu de la unificació monetària. Hi ha indicis d'un canvi de mentalitat, la qual cosa no significa que les democràcies estiguin en condicions de desenvolupar una política de responsabilitat respecte del futur referent a la política pressupostària. En el terreny de la política social, hi continua havent dificultats a l'hora d'equilibrar d'acord amb criteris de justícia les pretensions i expectatives en matèria de pensions dels jubilats actuals (o els pròxims a jubilar-se) amb la necessitat d'assegurar el futur del sistema general de pensions, és a dir, amb els drets dels pensionistes de demà, que avui potser ni tan sols siguin encara electors. La política de medi ambient és l'indicador més clar que la

política s'ha fet més sensible respecte al futur. Però si mirem les coses amb més deteniment, comprovarem que les decisions de la política mediambiental s'adopten quan i en la mesura que té davant perills que amenacen actualment; resulta més difícil fer aquest tipus de política quan es tracta de fer sacrificis en el moment present per evitar conseqüències civilitzadores que només es faran visibles en el futur.

En vista de tot això, té sentit preguntar-se si la democràcia en la seva forma actual està en condicions de desenvolupar una consciència suficient del futur per evitar situacions de perill allunyades en el temps. El pensament i l'acció a llarg termini, compromesos amb «una previsió adequada del futur» (Birnbacher, 1988), semblen estar en contradicció amb els objectius a curt termini dels individus consumidors o la governabilitat determinada pel joc dels sondeigs i la tàctica del curt termini.

La conseqüència lògica de la tirania del present és que el futur queda desatès, que ningú no se n'ocupa. La «urgència dels terminis» (Luhmann) fa que no ens puguem obrir a l'horitzó no immediat. Ens ho impedeix el pes poderós del que ha de resoldre's avui mateix. El futur distant deixa de ser un objecte rellevant de la política i la mobilització social, no sols pel descrèdit de les planificacions o la seva perversió totalitària, sinó a causa de la urgència dels problemes aguts. El que és massa present impedeix la percepció de les realitats latents o anticipables, i que moltes vegades són més reals que el que ocupa actualment tota l'escena. O és que és raonable prestar aquesta atenció a les amenaces presents que deixem de percebre els riscos futurs? Podem permetre'ns el luxe de sacrificar els projectes de llarga durada a l'altar del curt termini? Què és més real, el canvi climàtic o

la calor d'aquest estiu? Estem realment disposats que les possibilitats actuals arruïnin les expectatives del futur?

2. La coalició dels vius

La fixació en el present ens condueix cap a una pregunta més incòmoda: qui té més drets, nosaltres o els nostres fills? És just formular una «preferència temporal pels actualment vius»? No seria això una versió temporal del privilegi que alguns volen dur a terme en l'espai, una espècie de colonialisme temporal? En ambdós casos s'estableix una complicitat del nosaltres a costa d'un tercer: si en l'exclusivisme dels espais era el de fora, en l'imperialisme temporal és el de després el que corre amb les despeses de la nostra preferència. I això és precisament el que ocorre quan l'horitzó temporal s'estreny: que tendeix a configurar-se una espècie de «coalició dels vius» que constitueix una verdadera dominació de la generació actual sobre les futures. S'ha invertit aquella sorpresa de la qual parlava Kant quan observava com era de curiós que les generacions anteriors haguessin treballat penosament per les ulteriors. Avui sembla més aviat el contrari: que, amb la nostra absolutització del temps present, fem que les generacions futures treballin involuntàriament a favor nostre.

El tema del conflicte entre les generacions té una llarga història de la qual només plantejaré un precedent històric que pugui servir-nos de contrast amb la situació actual. L'ideal revolucionari reivindicava una espècie d'«autodeterminació generacional» com a principi que s'esgrimia davant els morts. Condorcet, Jefferson o Paine, per exemple, van escriure pàgines glorioses en les quals impugnaven el dret d'una generació a condicionar les següents. Les codificacions de

dret civil del voltant del 1800 van posar en marxa un enorme debat entorn dels drets d'herència, la transmissió de la propietat, una cosa que formava part d'un mateix combat contra el poder de la tradició. Durant la primera meitat del XIX, se succeeixen els relats que qüestionen la figura del fideïcomís i la primogenitura (Hoffmann, Arnim, Balzac, Stifter). El que els preocupava, en l'aspecte de desequilibri generacional, era el pes de les generacions anteriors sobre les actuals, el privilegi dels morts davant la llibertat dels vius (Parnes, Vedder i Willer, 2008).

Potser passa que avui som nosaltres, els actualment vius, qui estem exercint una influència sobre el futur anàloga a la que els revolucionaris van voler impedir. El que llavors era la continuïtat de la tradició és actualment una rapinya del futur. L'externalització dels impactes del present en un futur que no ens concerniria es converteix en una verdadera irresponsabilitat organitzada (Beck, 2002). Hi ha una espècie d'impunitat en l'àmbit temporal del futur, un consum irresponsable del temps o expropiació del futur d'altres. Som ocupes del futur. Estem duent a terme el que Alexander Kluge ha anomenat «un atac del present a la resta del temps». Com més vivim per al nostre propi present, estarem menys en condicions de comprendre i respectar els ara dels altres. Quan els contextos d'acció s'estenen en l'espai fins a afectar persones de l'altre punt del món i del temps i condicionen el futur d'altres de propers i distants, llavors hi ha molts conceptes i pràctiques que requereixen una revisió profunda. Aquest entrellaçament, espacial però també temporal, s'ha de prendre en consideració reflexivament, la qual cosa significa fer transparents els condicionaments implícits i convertir-los en objecte de processos democràtics. Una de les exigències ètiques i polítiques fonamentals consisteix precisament a ampliar l'horitzó temporal. Dient-ho sumàriament: deixar de considerar el futur com l'abocador del

present, com «espai de descàrrega» (Koselleck), lloc on es desplacen els problemes no resolts i s'alleugereix així el present.

Però la constatació que la destinació de les generacions està tan entrelaçada com els espais de la mundialització qüestiona la nostra ocupació del futur. Si la responsabilitat respecte del futur s'ha convertit en un problema agut és perquè ha tingut lloc una expansió dels escenaris futurs que hem de tenir en compte per a les nostres decisions i planificacions actuals. És una conseqüència de l'allargament de les cadenes causals que ens vinculen de manera espacial i temporal. Els processos de modernització són, entre altres coses, processos de creixents dependències recíproques en l'espai, la qual cosa en l'aspecte temporal de l'assumpte fa que augmentin les dimensions cronològiques del futur al qual ja ara ens referim explícitament. La nostra actuació té de fet tanta influència sobre el futur que «la responsabilitat moral ens exigeix tenir en compte en la presa de decisió diària el bé dels qui en seran afectats i no són consultats. La responsabilitat ens sobrevé involuntàriament de la increïble extensió del poder que exercim diàriament al servei del que ens és pròxim, però que sense pretendre-ho fem que actuï en la llunyania» (Jonas, 1992, pàg. 128).

Aquest tipus d'evidències ha posat en marxa tot un conjunt de noves reflexions sobre la justícia intergeneracional (Gosseries, 2004). Les discriminacions que estan vinculades a l'edat o condició generacional (que una generació s'imposi sobre una altra o visqui a costa seu) plantegen uns desafiaments particulars a l'exercici de la justícia. La major part de les decisions polítiques que adoptem tenen un impacte sobre les generacions futures. Per exemple, els problemes de la Seguretat Social (salut, pensions, desequilibris demogràfics, assegurances de desocupació) necessiten un marc temporal ampli i

un enfocament cognitiu que consideri els possibles escenaris futurs. És moralment acceptable transmetre a les generacions futures els residus nuclears o un medi ambient degradat o un deute públic considerable o un sistema de pensions insostenible? Es tracta d'examinar amb criteris de justícia les transferències que es fan d'una generació a l'altra, l'herència i la memòria, però també les expectatives i possibilitats que s'entreguen a les generacions futures, en termes de capital físic, ambiental, humà, tecnològic i institucional. Caldria passar d'una propietat privada, generacional, sobre el temps a una col·lectivització intergeneracional del temps i especialment del temps futur.

La interdependència de les generacions exigeix un nou model de contracte social. D'acord amb les noves realitats de l'entrellaçament espacial i temporal, deixa de tenir sentit entendre el contracte social en un sentit exclusivista, és a dir, com una cosa que només incorpora els d'una comunitat determinada o els actualment vius. El model del contracte social que regula únicament les obligacions entre els contemporanis ha d'ampliar-se cap als subjectes futurs, respecte dels quals ens trobem en una asimetria completa. Les qüestions de justícia intergeneracional no es resolen amb una lògica de la reciprocitat, sinó amb una ètica de la transmissió. L'existència d'un bé comú transgeneracional i universal planteja un límit a les ètiques contractualistes fundades sobre la mera reciprocitat i relativitza el temps present.

I és que hi ha una desigualtat bàsica entre el present i el futur que no existeix entre els contemporanis. Si únicament tenim en compte el significat de les nostres accions per als nostres interessos presents, no serem capaços de comprendre de quina manera incidim en el futur i fins a quin punt aquesta repercussió ens apel·la en un sentit ètic i

polític. Si extraïem les conseqüències d'aquesta interdependència, llavors haurem de plantejar-nos el que Hans Jonas ha anomenat un «concepte no recíproc de responsabilitat amb vista al futur» (1979). La cura, la consideració, la preocupació i la responsabilitat s'estenen més enllà del cercle de les nostres relacions més properes. Preuss ha donat a aquest imperatiu una formulació kantiana: «Limita la llibertat de les generacions futures a favor de la teva pròpia autodeterminació no més de la limitació de la teva llibertat que estaries disposat a acceptar per part de les generacions anteriors» (1984, pàg. 227).

La qüestió de la responsabilitat davant les generacions futures hauria de ser al centre del que podria denominar-se una «ètica del futur». I la primera reflexió que aquesta nova textura del món ens imposa és preguntar-nos qui hem de considerar com a proïsme: en definitiva, passar d'una responsabilitat de les «relacions curtes» (Paul Ricoeur) a una altra la regla de la qual siguin «les coses més llunyanes» (Nietzsche), que el proïsme no sigui simplement els més propers en l'espai o en el temps, ampliar el nostre horitzó de referència de manera que la justícia intergeneracional no es redueixi a la mera transferència entre generacions contigües. El principi de responsabilitat està orientat precisament al futur llunyà. I parteix de la consciència que ens ha estat confiada una cosa que és fràgil: la vida, el planeta o la polis. En el fons de la qüestió de les generacions futures, el que està en joc és la noció mateixa d'humanitat.

Ara bé, com es calcula tot això? La justícia generacional, entesa com a principi de representació dels interessos de les generacions futures, és un dels conceptes polítics més discutits. Tots els models d'entrellaçament generacional (overlapping generation model) o de responsabilitat davant una altra generació (generational accounting) tenen una forta dimensió hipotètica. L'anticipació generacional

necessita una legitimació peculiar, ja que ningú no disposa del poder il·limitat que tindria qui pogués representar tota la posteritat o parlar legítimament en nom seu. El caràcter controvertit d'aquesta anticipació s'agreuja a més pel fet que no pot acreditar-se la voluntat empírica dels suposats beneficiaris, ja que no hi ha opinió pública real ni eleccions que reflecteixin l'opinió dels éssers futurs. Potser era això a què es referia Nietzsche quan sentenciava que «la societat humana és un assaig i no un contracte» (1977, pàg. 265).

El principi revolucionari de l'autodeterminació generacional a què em referia abans exigia el respecte davant de les voluntats futures com una conseqüència lògica de la nostra incertesa respecte de l'avenir. La història és escenari de la llibertat per a totes les nacions i per a totes les generacions; per això les nostres decisions han d'estar obertes a la ratificació i la revocació. No podem assegurar què voldran els qui vinguin després i per això hem d'arbitrar procediments per deixar el futur a la seva lliure disposició. En aquest context, Jefferson arriba fins i tot a plantejar la qüestió de si totes les lleis han de ser aprovades de nou, segons el ritme de les generacions. En una carta de 1813 afirma que podem considerar cada generació com una nació diferent amb el dret a prendre decisions vinculants però sense el poder d'obligar les següents, de la mateixa manera que no poden obligar els habitants de cap altre país. Els contractes moren amb qui els han firmat (1984, pàg. 1280). Una posició similar sembla defensar actualment el filòsof moral Peter Singer quan es pregunta, per exemple, si els nostres descendents valoraran la vida en la naturalesa o se sentiran millor en centres comercials climatitzats, davant jocs d'ordinador incomprensibles per a nosaltres (1996, pàg. 343). Ambdós són, segons el meu parer, plantejaments abstractes, ja que no prenen en suficient consideració l'encavalcament i la interacció entre les generacions, com tampoc la impossibilitat de delimitar-les

estrictament. Encara que és clar que hi ha d'haver clàusules i procediments de revisió, qualsevol interrogació sobre la justícia entre les generacions ha de tenir en compte també la seva interacció, el fet que la història no és una successió de discontinuïtats, sinó que hi ha vincles entre elles sense els quals la idea mateixa d'una societat seria incomprendible, com els deures de memòria o la legitimitat de configurar el futur col·lectiu.

Però hi ha una peculiaritat que distingeix el plantejament de Jefferson i el de Singer: en l'època de les revolucions, la preferència generacional pel present estava dirigida contra el passat i no entrava en contradicció per principi amb la configuració del futur, en la mesura que el model del progrés era vigent; la nostra ja no es nodreix de cap ruptura respecte del passat i s'afirma més aviat des d'un escepticisme postmodern mancat de projecte i sense que hàgim aconseguit legitimar el condicionament que de fet exercim sobre el futur. El tema no és tant deixar llibertat a les generacions següents com la necessitat de legitimar el nostre inevitable condicionament del futur i configurar-lo d'acord amb criteris de justícia que vagin més enllà dels interessos actuals. No podem abandonar-nos a la comoditat de manejar com a únic criteri d'actuació el respecte a les decisions futures de la posteritat, perquè fins i tot aquesta llibertat d'elecció de les generacions venidores exigeix de nosaltres l'adopció de moltes decisions. La paradoxa del respecte intergeneracional podria formular-se així: hem de prendre ara determinades decisions perquè ells tinguin després la llibertat d'elegir.

3. Una política del futur

La urgència principal de les democràcies contemporànies no és accelerar els processos socials, sinó recuperar l'avenir. Cal tornar a situar el futur en un lloc privilegiat de l'agenda de les societats democràtiques. El futur ha de guanyar pes polític. Sense aquesta referència al futur, no serien possibles gaires coses específicament humanes, com totes les que requereixen previsió o comporten la capacitat d'anticipar escenaris futurs, però tampoc no estaríem a l'altura de la responsabilitat que ens correspon si no examinéssim amb criteris de justícia el futur que podem presumir que s'obre o es tanca amb les nostres decisions.

I per a això, el primer que hem de revisar és la codificació tradicional del futur com a «temps descomptat» que han dut a terme les societats modernes. Hem de posar fi a aquesta tendència a desconnectar el present del futur. La hipoteca sobre el futur és una cosa que requereix que es tingui en compte, que exigeix perspectiva històrica, interrogació per les relacions temporals, nova legitimació, sentit de la interdependència, apreciar la continuïtat i emergència de les coses. Aquesta ampliació del nostre horitzó temporal té dos desafiaments fonamentals: la introducció de terminis més llargs i la ponderació dels drets de les generacions futures.

Configurar una mena de responsabilitat respecte del futur és una tasca per a la qual la política és fonamental. El problema està en el fet que el futur és políticament feble, ja que no disposa d'advocats poderosos en el present, i són les institucions les que l'han de fer valer. Les societats contemporànies tenen una capacitat enorme de produir futurs, és a dir, de condicionar-los o possibilitar-los. Per contrast, el coneixement d'aquests futurs és molt limitat. L'abast potencial de les seves accions i els efectes de les seves decisions són

difícilment anticipables. Com que el futur no pot ser conegut, la responsabilitat sol quedar fora de consideració. Però aquesta dificultat de conèixer la repercussió real de les nostres accions en el futur no ens eximeix de l'esforç de ponderar-les des d'una perspectiva temporal més àmplia.

Responsabilitat respecte del futur significa prendre en consideració les conseqüències de les pròpies decisions i omissions. Tots els ritmes que governen una organització contenen anticipacions del futur. El procés civilitzatori condueix a un entrellaçament més gran entre el present i el futur. Es requereix un esforç per pensar les accions en el seu context d'interaccions i interdependències, incloent-hi la consideració dels seus efectes, tant els més immediats com els allunyats en l'espai i en el temps. Aquest gir contextual afavoriria una consideració millor del principi de responsabilitat. Quan les decisions que es prenen en l'àmbit de la política tenen implicacions que s'estenen a través de grans escales de temps, llavors és apropiat parlar d'una «política de la posterioritat» (Adams i Groves, 2007, pàg. 115). La política no solament projecta els interessos actuals en el futur, sinó que també hauria d'estar en condicions d'articular les exigències que el futur planteja al present, exigències que es deriven del fet que el futur és afectat per les decisions i omissions del present. L'acció responsable respecte del futur podria formular-se dient que prioritza la hipoteca que el futur té respecte del present sobre la hipoteca que el present té respecte del futur.

Una primera exigència de la responsabilitat respecte del futur consisteix a anar més enllà de la lògica del curt termini. Prendre el futur seriosament exigeix d'entrada introduir el llarg termini en les consideracions estratègiques i en les decisions polítiques. La complexitat de les nostres societats ens obliga de fet a estendre els

escenaris futurs que hem de tenir en compte per a les nostres decisions i planificacions actuals. És una conseqüència de l'allargament de les cadenes causals que ens vinculen de manera espacial i temporal. Els processos de modernització són, entre altres coses, processos de creixents dependències recíproques en l'espai, la qual cosa en l'aspecte temporal de l'assumpte fa que augmentin les dimensions cronològiques del futur al qual ja ara ens referim explícitament.

Vivim en una societat tan dinàmica que, sense l'esforç de la imaginació, el futur podria escapar-se'ns en l'atragament de les ocupacions quotidianes. L'elevada complexitat empeny cap a un presentisme sense perspectiva (Hartog, 2003). L'exercici rutinari de les institucions, dominat en gran manera pels imperatius de l'economia mundial, i la seva transposició sense la menor perspectiva de futur impedeixen la correcció de les anomalies no desitjades i l'aprofitament de les oportunitats comunes. Les innovacions tecnològiques ens han permès fins ara sobreviure amb conceptes, valors i institucions que no estan a l'altura de la nova intransparència, que no es fan càrrec dels veritables problemes. Secretament tots som conscients que els problemes actuals exigeixen perspectives de major envergadura.

I és que l'instantaneïsm impedeix de prendre decisions coherents. Quan la perspectiva és temporalment estreta, correm el risc de sotmetre'ns a la «tirania de les petites decisions» (Kahn), és a dir, anar sumant decisions que, al final, condueixen a una situació que inicialment no havíem volgut, una cosa que sap qualsevol que hagi examinat com s'origina, per exemple, un embús de trànsit. Cada consumidor, mitjançant el seu consum privat, pot estar col·laborant a destruir el medi ambient, i cada votant pot contribuir a destruir

l'espai públic, cosa que no volen i que, a més, faria impossible la satisfacció de les seves necessitats. Si haguessin pogut anticipar aquest resultat i anul·lar o, almenys, moderar, el seu interès privat immediat, haurien actuat d'una altra manera.

El futur no és la mera acumulació de presents sense durada, de la mateixa manera que l'interès general no resulta de la mera agregació de petites decisions (com tampoc la música no és la contigüitat de sons i una frase no es comprèn quan se n'han entès totes les paraules). El futur és una construcció que ha de ser anticipada amb certa coherència. Quan les decisions són adoptades amb una visió de curt termini, sense tenir en compte les externalitats negatives i les implicacions en el llarg termini, quan els cicles de decisió són massa curts, la racionalitat dels agents és necessàriament miop. Per compensar aquest dèficit de responsabilitat, s'han anat desenvolupant procediments democràtics que tracten d'introduir consideracions a mitjà i llarg termini (llibres blancs, avaluacions comparatives en matèria d'educació, control de publicitat i transparència, observatoris, compromisos supralegislatius...). Aquests i altres instruments serveixen per fomentar una responsabilitat que apunti més enllà dels terminis immediats.

Hi ha béns comuns que només es poden assegurar articulant mesures immediates amb el llarg termini: el medi ambient, la pau, l'estabilitat institucional, la sostenibilitat en general... La seva gestió requereix canvis individuals, col·lectius i institucionals per incloure en les nostres consideracions i pràctiques una perspectiva temporal més àmplia. No es tracta de menysprear el curt termini i imposar una temporalitat única per a tots els problemes polítics, sinó de tenir en compte que cada tipus de problema té una temporalitat apropiada (Serge Champeau). De la mateixa manera que hi ha una dictadura

del curt termini, també hi ha experiències històriques d'imposició del llarg termini, com va ser el cas de les dictadures de la planificació. Hi ha problemes, a més, que exigeixen deixar l'objectiu final en una certa indeterminació, amb la qual cosa es permet que els objectius intermedis contribueixin a definir els objectius finals. La qüestió és trobar correctament el registre temporal per a cada problema i articular el curt i llarg termini de manera apropiada per a la naturalesa del que es vol resoldre, una cosa que, tractant-se d'assumptes complexos, no es pot fer imposant un sol registre temporal.

Però per a això necessitem una base conceptual diferent a l'hora de pensar la nostra relació amb el futur i la seva configuració. La política s'ha desenvolupat tradicionalment com una qüestió d'espai i objectes. La seva esfera de responsabilitat s'estenia a un territori, als seus recursos i a la distribució dels seus béns. S'encarregava de coses que podien ser mesurades i explicades: territoris, gent, institucions, pressupost, matèries i preus. Amb els debats sobre el canvi climàtic, l'energia nuclear, l'enginyeria genètica, la gestió dels riscos financers, el futur ha irromput en la política del present. Això vol dir que les decisions polítiques han sortit ja del clàssic marc de referència espacial i material. Per conduir aquest debat ja no valen les clàssiques institucions que van dissenyar el futur de les democràcies liberals: ni la ciència determinista, ni l'economia que tendeix a veure el futur com un recurs més, ni el dret que entén la justícia com el resultat del contracte entre els contemporanis i no té instruments per anticipar els drets dels qui vénen després. Cap d'aquests sistemes no està ara com ara equipat amb els procediments per entendre i regular un àmbit temporal en el qual el futur té un paper decisiu.

El potencial del contemporani per condicionar el futur contrasta amb les seves escasses possibilitats per configurar-lo positivament. El futur s'ha convertit en un problema en les societats contemporànies, potser el nostre major problema, però potser també la via de solució per procedir a una reforma de la política. El nostre desafiament més gran consisteix a haver de tornar a pensar i articular a la pràctica la relació entre acció, coneixement i responsabilitat. Hem de procedir a una relegitimació de les nostres intervencions en el futur, de les nostres condicions de producció de futur, als nous escenaris socials d'una complexitat, incertesa i interdependència més grans.

Aquesta repolització del futur és propiciada per la consciència del seu caràcter obert, en gran part desconegut, però també per la consciència que el futur és estructurat per l'acció present. Aquesta combinació d'incertesa i responsabilitat el converteix en un assumpte eminentment polític, és a dir, subjecte als procediments de deliberació i legitimació col·lectiva. En qualsevol cas, no es tracta de predir el futur, cosa cada vegada més difícil, si és que alguna vegada aquesta pretensió ha tingut sentit; el que se'ns exigeix és convertir-lo en una categoria reflexiva, incloure'l, amb tota la seva càrrega d'incertesa i contingència, en els nostres horitzons de pensament i acció. En les societats tardomodernes és clar que el futur no pot entendre's com una prolongació lineal del present; les accions i les seves conseqüències s'endinsen en el futur i el condicionen d'una manera que no és fàcil anticipar. La política es troba davant la tasca de temptejar aquesta ombra allargada del present en el futur i procedir a la seva legitimació política corresponent. El futur ha de ser gestionat mitjançant processos que representin una gran innovació institucional.

En aquella prehistòria de la prospectiva que és el capítol 41 del Gènesi se'ns parla de la interpretació dels somnis i les seves conseqüències. En aquest cas són la saviesa i el poder d'un home els que possibiliten que un poble venci sobre el seu futur predeterminat. Però ara ja no es tracta que algun visionari interpreti els somnis del faraó, sinó que les societats aprenguin a configurar responsablement i democràticament el seu futur col·lectiu. Les societats modernes, que ja no adquireixen el seu coneixement del futur a través de la interpretació dels somnis, ni actuen vicariàment en la figura d'una persona en qui conflueixen visió i poder, han d'adquirir aquest coneixement col·lectivament mitjançant els procediments corresponents d'investigació i deliberació col·lectiva. Com a societats obertes, estan condemnades a l'aprenentatge col·lectiu. No poden confiar que això els ho facin altres o succeeixi sense fer res.

* Aquest text va ser publicat al llibre *El futuro y sus enemigos. Una defensa de la esperanza política* (Barcelona: Paidós, 2009).

Bibliografia

Adams, Barbara; Groves, Chris (2007). *Future Matters. Action, Knowledge, Ethics*. Leiden: Hill.

Axelrod, Robert (1984). *The Evolution of Cooperation*. Nova York: Basic Books.

Beck, Ulrich (2002). *Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit*. Frankfurt: Suhrkamp.

Bertman, Stephen (1998). *Hyperculture. The Human Cost of Speed*. Westport: Praeger.

Birnbacher, Dieter (1988). *Verantwortung für zukünftige Generationen*. Stuttgart: Reclam.

Gosseries, Axel (2004). *Penser la justice entre les générations*. París: Aubier.

Hartog, François (2003). *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*. París: Seuil.

Jefferson, Thomas (1984). *Writings*. Merrill D. Peterson (ed.). Nova York: The Library of America.

Jonas, Hans (1979). *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt: Suhrkamp.

- (1992). *Philosophische Untersuchungen und metaphysische Vermutungen*. Frankfurt: Inzer.

Nietzsche, Friedrich (1977). *Also sprach Zarathustra, Kritische Studien Ausgabe*. Colli-Montinari (ed.). Frankfurt: Gruyter.

Parnes, Ohad; vedder, Ulrike; willer, Stefan (2008). *Das Konzept der Generation. Eine Wissenschafts- und Kulturgeschichte*. Frankfurt: Suhrkamp.

Preuss, Ulrich K. (1979). «Politische Ordnungskonzepte für die Massengesellschaft». A: Jürgen Habermas (ed.). Stichworte zur «Geistigen Situation der Zeit». Frankfurt: Suhrkamp, pàg. 340-377.

Schulze, Gerhard (1992). Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt: Campus.

Singer, Peter (1996). Praktische Ethik. Stuttgart: Reclam.